

Prikazi, ocjene, osvrti

Dubravko Škiljan, *Mapa mundi: kartografi i njihova publika: svjetovi i znakovi: izrazi i sadržaji: značenja i smislovi*,
Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2006.

Semiološka vizura, dakle ona iz koje se svijet i odnosi u njemu iščitavaju iz znakovih relacija unutar najrazličitijih znakovnih sustava koji se u ljudskome okruženju i međuljudskim odnosima uspostavljaju na društvenoj, kulturnoj, i na raznim drugim razinama ljudskoga djelovanja, prema nekim je mišljenjima (i prema mojemu) jedna od najprimjerenijih i najperspektivnijih metoda za njihovo identificiranje, analizu i razumijevanje, kako u suvremenome svijetu tako i u prošlim vremenima. Upravo u područje semiologije smješta se knjiga o kojoj je riječ.

Knjiga Dubravka Škiljana *Mapa mundi* zapravo je opsežan esej iz semiologije kartografije, u kojem se, na primjeru karata svijeta od antičkih vremena do renesanse, pa i današnjeg vremena, pokušava pokazati u kolikoj mjeri semiološka analiza može pridonijeti razumijevanju strukture i, prije svega, funkcije takvih zemljovida u pojedinim razdobljima. Tekst, artikuliran na 4 osnovna poglavlja, popraćen je sa 48 karata svijeta iz različitih povijesnih razdoblja i opsežnim popisom literature.

U prvom poglavlju, *Kartografi i njihova publika*, ukratko je prikazana povijest kartografije svijeta, sagledana kroz prizmu autora zemljovida (i onih crtanih i onih oblikovanih samo jezičnim znakovima), koji su u semiološkom smislu shvaćeni kao pošiljaoci kartografskih poruka, i njihove publike, dakle primalaca tih poruka. Povijesni pregled započinje Homerovim prikazom Ahilejeva štita u *Ilijadi*, kao najstarije poznate karte svijeta u zapadnim civilizacijama, a zatim redom obuhvaća razdoblja prvih filozofa prirode, polihistora, helenizma, kasne antike, srednjeg vijeka, renesanse i modernih vremena, te se za svaki od tih perioda ispituje koji su izvori kartografskog znanja o svijetu koji prikazuju, te kakav je karakter i struktura tog znanja. Jednako se tako u dijakronijskom pristupu, uz razlikovanje intencionalne i realne kartografske publike, istražuje kakvim znanjem ona mora raspolagati. Pokazuje se ne samo da se znanja kartografa i primalaca kartografskih poruka međusobno razlikuju nego i da se svaki period odlikuje posebnim znanjima, te da u smjenjivanju racionalnih i iracionalnih osnova postoji izvjesna pravilnost.

Drugo poglavlje, *Svjetovi i znakovi*, analizira odnos karte, kao semiološkog fenomena i kao kompleksnog znaka, prema svijetu kao njezinu referentu. Da bi takva analiza bila moguća, izložena je ukratko teorija znaka kao modela i nepodudarnih značenja koja znaku pridaju pošiljaoci i primaoci i koja se oblikuju u njihovim kolektivnim i individualnim iskustvima. Polazeći od pretpostavke da je karta svijeta neka vrsta totalnog znaka (koji, dakle, označava sve na svijetu) i da relacija između nje i označenog univerzuma nije jednosmjerna, jer i zemljovid sudjeluje u formiranju čovjekova poimanja svijeta, ponovo se u povijesnom pregledu ispituje kako su se mijenjale karte svijeta i njihovi svjeto-

vi. Na taj se način, s jedne strane, izlaže tipologija samih karata (i utvrđuje se da se one nerijetko zasnivaju na implikaturama, tj. na elementima koji su samo indirektno prisutni u kartografskim porukama), a s druge se strane konstatira da se naglasak prikaza svijeta na zemljovidu može nalaziti na njegovoj formi, ili na njegovu sadržaju, ili na obama aspektima. Modelski karakter karte i prisutnost implikatura jasno upućuju na to da su zemljovidi (kao i svi drugi znakovi, uostalom) uvijek i određen oblik konstrukta čovjekova svijeta.

Treće se poglavlje, *Izrazi i sadržaji*, bavi detaljnijom analizom znakovne strukture karata svijeta, pa stoga započinje kratkim podsjećanjem na temeljne semiološke pojmove, kao što su znak, te izraz i sadržaj znaka, a nešto se kasnije pokazuje da je Peirceova podjela znakova na ikone, indekse i simbole osobito primjerena za takvu analizu. Stoga se elementi pet uočenih potkodova koji svi zajedno čine složeni kartografski kod – grafičkog, geografskog, slikovnog, potkoda signatura i jezičnog potkoda – propuštaju kroz filter Peirceove tipologije. Zatim se, i opet u dijakronijskom nizu, istražuje odnos među potkodovima i pojedinim tipovima znakova u različitim kartama svijeta, od jonskih zemljovida, preko antičkih zonalnih, antipodskih i helenističkih ptolemejskih, srednjovjekovnih i portulanskih karata, sve do renesansnih i modernih kartografskih poruka. Pri tome se zemljovidi promatraju uvijek u svojoj cjelini, dakle zajedno sa svim vrstama »dodatnih«, dekorativnih, eksplikativnih ili kakvih drugih elemenata.

U četvrtom poglavlju, *Značenja i smislovi*, pokušava se otkriti kakva značenja u sebi nose karte svijeta i kakav je njihov smisao iz pozicije kartografa i njihove publike. Pošto je obrazložen pojam simbola i neograničenog niza značenja koja simbol proizvodi, iz tog beskonačnog niza izdvajaju se tri uočljiva značenjska sloja. U prvom od njih, onom najbližem površini, značenje karata svijeta manifestira se u poimanju svijeta, dakle i u njegovoj produkciji, u skladu s historijskim i društvenim kontekstom u kojem pojedine kartografske poruke nastaju. U drugom, dubljem sloju, zemljovidi svijeta sudjeluju u konstrukciji kolektivnih identiteta, odnosno u definiranju nas i našeg mjesta u svijetu nasuprot drugima koji su od nas različiti. Napokon, u trećem, najdubljem i najuniverzalnijem, sloju karte svijeta stječu svoje značenje kao zemljovidi toposa ljudske žudnje za nikad ostvarenom avanturom, dakle zapravo kao karta Utopije.

Višeslojnost strukture ove knjige omogućava jednako tako različite slojeve u iščitavanju ovoga teksta. Teorijsku potku čini semiološka rasprava u kojoj se čitatelj upoznaje s temeljnim semiološkim pojmovima kao što su znak, te izraz i sadržaj znaka, a onda i s metajezikom odabranoga semiološkog modela Charlesa Peircea koji predstavlja osnovicu za daljnju semiološku analizu znakovne strukture karata svijeta. Praktična primjena i provjera teorijskih postavki odvija se u vrlo detaljnoj analizi različitih značenja koja karte svijeta u sebi nose.

Upravo izuzetno uspjeti spoj teorijskog i praktičnog jedna je od, po mojemu sudu, najupečatljivijih vrijednosti ove knjige, a broj i vrijednost karata (Kublajkanov atlas, karta mletačkoga svjetskog putnika, zemljovid tatarskog vladara ili tzv. bijela karta, samo je mali dio izdvojen od njih ukupno 48) i odgovarajućih tekstova–citata (od Homera, Calvina ili Carrolla do Borgesa) sasvim si-

gurno nadilazi znanja i očekivanja čak i onih kojima su semiološka kulturološka istraživanja uže područje interesa.

Autorov je pristup zanimljiv, nadahnut i nadahnjujući, a njegova kompetentnost rezultira specifičnim šarmom koji se ogleda u, gotovo neočekivanoj, jednostavnosti i »pitkosti« jezika kojim piše. Na taj način knjiga, usprkos relativno zahtjevnom instrumentariju semiološke teorije i same analize, postaje i za čitaoca vrlo pristupačna i inspirativna.

Vlasta Erdeljac